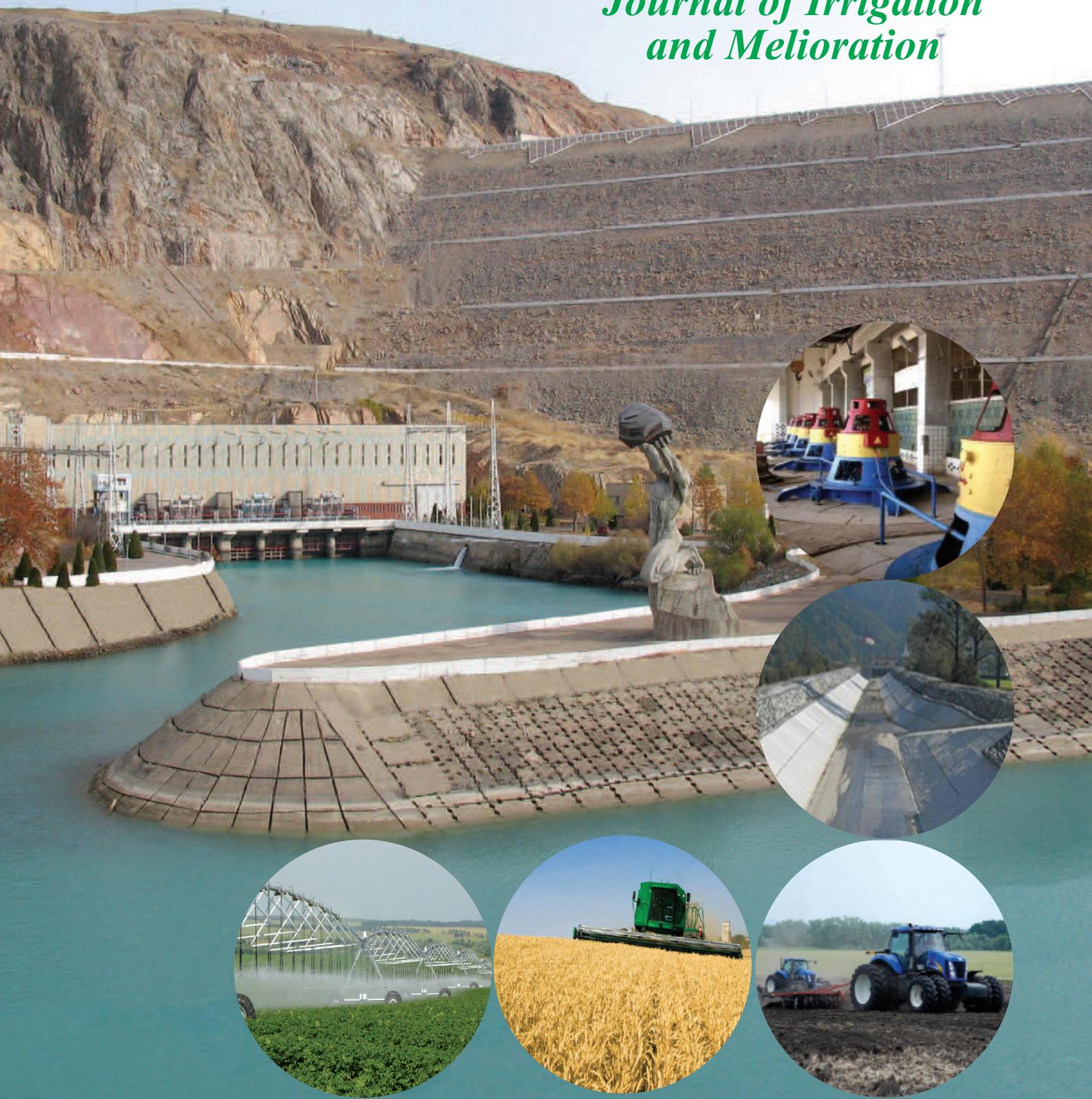

[ISSN 2181-8584](#)

IRRIGATSIYA va MELIORATSIYA

№4(18). 2019

*Journal of Irrigation
and Melioration*

ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ

Ф.Ф.Садиев, М.З.Юлдашев, Ю.И.Широкова, Г.К.Палуашова, М.А. Якубов О методах восстановления гипсоносных и солонозасоленных почв Сырдарьинской области в современных условиях.....	7
С.С.Ходжаев, М.П.Ташханова Интенсификация внедрения принципов интегрированного управления водными ресурсами и капиталоёмких инновационных водосберегающих технологий в агропромышленном комплексе республики Узбекистан.....	14
С.Х.Исаев, Г.И.Гозиев, С.С.Таджиев Урожайность хлопчатника в зависимости от длины поливной борозды в условиях голодной степи	24
А. Рамазанов, Т. Мавлонов, С.А. Байдиллаев Расчет глубины горизонтального дренажа при гидроморфном режиме увлажнения орошаемых почв	28

ГИДРОТЕХНИКА ИНШООТЛАРИ ВА НАСОС СТАНЦИЯЛАР

Д.А.Абдураимова, М.Ю.Отахонов Очиқ зовурларда сув ҳаракатининг математик моделига доир.....	32
--	----

ҚИШЛОҚ ХҮЖАЛИГИНИ МЕХАНИЗАЦИЯЛАШ

Х.Д.Ирисов Үюрмали-турбулизаторли түзиткіч билан жиҳозланған экспериментал пуркаш агрегатини тадқиқ қилиш натижалари.....	35
А.А.Мирзаев, М.С.Хамдамов, Д.О.Михеев Ўзбекистонда сунъий йўлдошли тизимни метрологиясини таъминлашда этalon геодезик тармоқни яратиш тамоиллари.....	41
Д. Джураев, И.Ж.Тоиров, А.З.Қиямов, А.Э.Уришев, Н.С.Файзуллаева Қишлоқ хўжалик ўсимликларига олтингугурт билан кимёвий ишлов берадиган чанглатгични лойиҳалаш.....	44
К.Д. Астанақулов Сояни йиғиштиришда ““Доминатор-130”” ғалла комбайни иш кўрсаткичларини аниқлаш.....	50
А.К. Игамбердиев Ғўза қатор ораларига кузги буғдой экишни механизациялашнинг илмий-техникавий ечими.....	54
Б.М.Каманов, М.А.Маматкосимов, А.И.Мустафоев Юқори ҳароратга чидамли оловбардош плитани ишлаб чиқариш.....	63

ҚИШЛОҚ ВА СУВ ХҮЖАЛИГИНИ ЭЛЕКТРЛАШТИРИШ ВА АВТОМАТЛАШТИРИШ

А.Ж. Исаков, А.Д.Рахматов, Д.М.Очилов Электр энергияси исрофларининг камайтириш муаммолари.....	67
--	----

СУВ ХЎЖАЛИГИ ИҚТИСОДИ ВА ЕР РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

А.М.Бабаджанов

Сув хўжалиги тармоғида инвестиция ва иқтисодиётдаги муаммолар.....71

А.Рамазанов, С.С.Буриев

Показатели работы коллекторно-дренажных систем в орошаемой зоне.....77

А.С.Чертовицкий, А.Ф.Ашуроев

Социально – экономическая роль приусадебного земельного фонда в Узбекистане.....81

УЎТ: 631.348.46.

ҚИШЛОҚ ХҮЖАЛИК ЎСИМЛИКЛАРИГА ОЛТИНГУГУРТ БИЛАН КИМЁВИЙ ИШЛОВ БЕРАДИГАН ЧАНГЛАТГИЧНИ ЛОЙИХАЛАШ

Д. Джураев - т.ф.н., мустақил тадқиқотчи, И.Ж. Тоиров - т.ф.н., доцент, А.З. Қиямов - асистент

Қарши муҳандислик-иктисодиёт институти, А.Э. Уришев - асистент

Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти

Н.С. Файзуллаева - п.ф.н., доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Аннотация

Мақолада муаллифлар томонидан қишлоқ хўжалик ўсимликларига олtingугурт препаратини чанглатишнинг янги технологияси яратилганлиги, унга асосан қишлоқ хўжалик ўсимликларининг геометрик ва технологик ўлчамлари асосида икки гурухга ажратилганлиги ва уларга алоҳида ишлов берилиши келтирилган. Келтирилган технологияни асосида ва уни аниқ бажарадиган олtingугурт универсал осма чанглатгичини технологик схемаси ишлаб чиқилган. Чанглатгичга ҳар бир гурух учун алмаштириб ўрнатиладиган иш қисмлари лойиҳаланган. Универсал осма чанглатгичнинг технологик схемаси ҳар бир гурух учун алоҳида ишлаб чиқилган ва уларнинг ишлаш жараёни келтирилган. Олtingугурт кимёвий препаратини физикавий хоссалари келтирилган. Олtingугурт ва шу турдаги кимёвий препаратларни чанглатадиган универсал осма чанглатгични намунаси ишлаб чиқилган ва уни дастлабки хўжалик синовлари ўтказилганлиги, унда асосан 8 соатлик иш вақтида 25–30 гектар узумзорларга ишлов бергани келтирилган. Яратилган янги технологияга ва универсал осма чанглатгичига ЎзР. Интеллектуал мулк агентлигини фойдали патенти UZ FAP 00875 олинган.

Таянч сўзлар: иш қисм, чанглатгич, иш унуми, олtingугурт талқони, заараркунандалар, касаллик, боғ, ўсимликлар, редуктор, шкив, тасма.

РАЗРАБОТКА ОПЫЛИТЕЛЯ ДЛЯ ХИМИЧЕСКОЙ ОБРАЗОВАНИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КУЛЬТУР СЕРОЙ

Д. Джураев - к.т.н., самостоятельный соискатель, И.Ж. Тоиров - к.т.н., доцент, А.З. Қиямов - асистент

Каршинский инженерно-экономический институт, А.Э. Уришев - асистент

Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства

Н.С. Файзуллаева - к.п.н., доцент, Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация

В статье приведена разработанная авторами новая технология опыления серой сельскохозяйственных культур, на основе которой сельскохозяйственные культуры по геометрическим и технологическим параметрами разделены на две группы, каждая обрабатывается в отдельности. На основе приведенной технологии и с учетом точно выполненных требований разработана технологическая схема универсального навесного опылителя. Разработаны для каждой группы в отдельности заменяемые рабочие органы, технологическая схема универсального навесного опылителя и приведен их технологический процесс работы. Приведены физические свойства химического препарата (серы). Для опыления серой и такого типа химических препаратов изготовлен образец универсального навесного опылителя, проведены предварительные хозяйствственные испытания, в результате которых было определено, что в течении 8 часового рабочего дня опылитель обработал 25–30 гектар виноградника. На разработанную новую технологию и универсальный навесной опылитель получен патент полезной модели UZ FAP 00875 интеллектуальной собственности РУз.

Ключевые слова: рабочий орган, опылитель, производительность, порошок серы, вредители, болезни, сады, растения, редуктор, шкив, ремень.

DEVELOPMENT OF A SPRAYER FOR CHEMICAL PROCESSING OF AGRICULTURAL CROPS GRAY

D.Dzhuraev - c.t.s., self seeker, I.Zh.Toirov - c.t.s., assistant professor, A.Z. Kiyamov - assistant

Karshi Engineering and Economics Institute, A.E.Urishev - assistant

Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers

N.S.Fayzullaeva - c.p.s., assistant professor

Abstract

In the article, the authors cited the developed new technology for sulfur pollination of agricultural crops, on the basis of which agricultural crops are divided into two groups according to geometric and technological parameters, each is processed separately. Based on the above technology and taking into account precisely fulfilled requirements, a technological scheme of a universal mounted pollinator has been developed. Designed for the pollinator for each group replaceable installed working bodies. The technological scheme of a universal mounted pollinator for each group separately is developed and their technological process is given. The physical properties of the chemical preparation (sulfur) are given. For sulfur pollination and this type of chemical preparation, a universal mounted pollinator sample was made, preliminary household tests were carried out, as a result of which it was determined that within 8 hours of working day the pollinator cultivated 25–30 hectares of vineyard. The patent of utility model UZ FAP 00875 intellectual property of the Republic of Uzbekistan was received for the developed new technology and universal mounted pollinator.

Key words: working body, pollinator, productivity, sulfur powder, pests, diseases, gardens, plants, gearbox, pulley, belt.

Кириш. Қишлоқ хўжалик экинларига, мевали ва мевасиз боғларнинг зараркунанда ва касалликларига қарши ўз вақтида кимёвий ишловлар берилимаса, масалан, олма дараҳтларидан олинадиган ҳосилнинг 40–50 фоизгача қисми ва узумзорлардан олинадиган ҳосилнинг 35–45 фоизгача нобуд бўлиши мутахассислар томонидан исботланган [1, 2].

Республикамиз бўйича ўртacha ҳосилдорлик бир гектаридан олма дараҳтлари учун 60–70 центнерни ва узумзорлар учун 55–60 центнер эканлигини ҳисобга олганда, юқорида келтирилган фоизларга асосан дехқонларимизнинг сермеҳнат хизматлари эвазига етиширилган ҳосилнинг кўп қисми нобуд бўлиб кетиши аниқ кўриниб турибди.

Республикамиз қишлоқ хўжалик экинлари ва ўсимликларининг ривожланишини жадаллаштириш, ҳосилдорлигини ошириш ва улардан олинадиган маҳсулотни сифат кўрсаткичларини яхшилаш бугунги куннинг асосий муаммоларидан биридир. Республикада ишлаб чиқарилаётган пахта, дон маҳсулотлари, полиз экинлари, картошка, ҳар хил мевалар ва пилла маҳсулотлари жаҳон бозорига кириб бормокда ва уларга бўлган талаб ички ва ташки бозорда йил сайн ошмоқда.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотларига бўлган талабни юқори даражада қаноатлантириш учун ҳар бир гектар экин майдонидан олинадиган ҳосилдорликни ошириш лозим. Бунинг учун қишлоқ хўжалик экинлари ва ўсимликларига кимёвий ишлов беришда сифатли чанглатадиган юқори самарали янги технологияларни, уни аниқ бажарадиган универсал осма чанглатгичларни яратиш ва ишлаб чиқаришга жорий қилиш зарур бўлмоқда.

Қишлоқ хўжалик ўсимликларига кимёвий ишлов бериш чанглатгичини лойиҳалашда кимёвий препаратларнинг физикавий хоссалари мухим аҳамиятга эгадир.

Олтингугуртни физикавий хоссалари, сарғиш кулранг кукундан иборат, сувда эримайди, ичидаги соф олтингугути 95–99%. Бу дорининг сифати ундаги заррачаларнинг катта-кичиликлигига боғлиқ, заррачалар қанча майда бўлса, дори шунчалик кучли таъсир этади. Олтингугурт заррачаларининг диаметри 0,001–0,003 мм атрофида бўлади [3].

Олтингугуртни чанглаш олдидан яхшилаб куритиш зарур, уни күёш тушадиган жойга юпқа қилиб ёйиб, 2–3 соат куритиш керак. Олтингугуртни чанглашда унга янги очитирилган оҳак кукуни кўшиб олинади. Масалан, олтингугурт ерда юритиладиган аппаратлардан чангланганда 1 ҳисса олтингугуртга 1 ҳисса оҳак кўшилади. Олтингугуртга оҳакни аралаштиришдан олдин, буларнинг ҳар иккисини алоҳида-алоҳида равишда майда кўзли элакдан элаш, улар аралаштирилгандан кейин янга бир марта элакдан ўтказиш керак. Аралаштириш учун оҳак бўлмаганда, унинг ўрнига куруқ ўтин кули олиш мумкин, кул ҳам юқорида кўрсатилган миқдорда аралаштирилади.

Ҳозирги пайтда ўза, узумзор, мевали боғлар ва бошқа ўсимликларни зараркунанда ва касалликларига қарши кимёвий ишлов беришда олтингугурт препаратлари яхши натижалар бермокда. Буларга коллоид (газли) олтингугурт, оҳак-олтингугурт қайнатмаси (ООҚ) ва олтингугурт талқони киради. Юқорида келтирилган кимёвий препаратларнинг республикамида катта захираси мавжуд бўлиб, улар ўзимизда ишлаб чиқарилади ва нархи четдан келтириладигандан бир неча марта арzon бўлиб, таъсир самараси жуда юқоридир [3].

Бу препаратлар ўззадаги ўргимчакканага, бедадаги ун-шудринг касаллигига қарши курашда, шунингдек, пахта далаларининг айлана атрофидаги ёввойи ўт, тут дараҳтларига чанглатиш ҳамда чанглаш учун ишлатилади. Ўргимчакканага ҳамда замбуруғ касалликларини кўзғовчи бак-

териялар учун зарарли бўлган олтингугуртли препаратлар ўсимликларга зиён қилмайди, баъзи маълумотларга кўра, бу препаратлар пахта ҳосилига яхши таъсир этади [3].

Чанглатиш технологик жараёни – бунда талқонсимон (кукунли) кимёвий препаратларни куруқ ёки намланган ҳолатда қишлоқ хўжалиги ўсимликлари, мевали ва мевасиз боғлари ва узумзорларни барглари, шохлари ва тана қисмларига чанглатиш технологик жараёни билан тўлиқ камровли ҳажмий кимёвий ишлов берилади.

Ҳозирги пайтда хўжаликларда кимёвий препаратларни, айнан олтингугуртни чанглаш учун ОШУ-50А ва Uch-150, 200 чанглатгичлари қўлланилмоқда. Куйида уларнинг технологик ишлаш жараёнининг таҳлили келтирилади.

ОШУ-50 А чанглатгич [4] рамасига талқонланган кимёвий препаратни солиш учун сифим, ҳаво оқимини ҳосил қилювчи вентилятор, ҳаракат бериш учун редуктор ва ҳаракат узатувчи қисмлар ўрнатилган. Вентилятор тик ҳолатда ўрнатилган, унинг кожухи ғилдирак айланиш ўқига нисбатан ўзгармас радиусда тайёрланган бўлиб, фақат юқори қисми узайтириб тайёрланган. Кожухнинг юқори узайтириб тайёрланган қисмida ҳаво оқимини йўналтириш учун дарча бўлиб, унга иш қисми ўрнатилган. Сигимнинг остиқ қисмida ўрнатилган шнек перолари яхлит қилиб тайёрланган, у сифимнинг ярим цилиндрисимон қисми охиридан вентилятор кожухининг ҳаво оладиган қисмiga препаратни маълум меъёрда узатиб туради. Иш жараёнida сифим ичидаги препаратни қўзғаб турувчи ускуна ўрнатилган.

ОШУ-50А чанглатгичининг асосий камчиликлари шундан иборатки, сифим ичидаги жойлаштирилган шнек ва қўзғовчи ускунанинг ишлаш жараёнida конструктив ва технологик камчиликлар бўлгани учун талқонланган препаратларни зичлаши натижасида технологик жараённинг бир маромда ишламаслигидан чанглатгичнинг иш унуми 30–40 фоизга пасайиши кузатилди. Шунинг учун ҳам юқорида келтирилган ишчи қисмларни такомиллаштириш зарур.

Uch-150 ва Uch-200 чанглатгичлар рамасига талқонланган кимёвий препаратни солиш учун сифим, ҳаво оқимини ҳосил қилювчи вентилятор, ҳаракат бериш учун редуктор ва ҳаракат узатувчи қисмлар ўрнатилган [5]. Сигимнинг пастки қисмida препат тўкилиши ва вентилятор парраги ўқи ўтиши учун айлана тешиклар бор. Сигимнинг пастки қисмидан ўқ ўтказилиб, унинг учига планка маҳкамланган. Вентилятор ётиқ ҳолатда ўрнатилган бўлиб, унинг кожухидаги икки ён қарама-қарши томонларига ҳаво оқимини йўналтириш учун дарчалар очилган ва уларга кўзғалмас қилиб мосламалар ўрнатилган.

Uch-150 ва Uch-200 чанглатгичларни ёппасига экилган ўсимликларга ишлов беришга мослаштирилмаган. Чанглатгични иш жараёнida сифим ичидаги препаратнинг осилиб қолиши (свод) кузатилди, меъёрни ростлаш лойиҳада этиборга олинмаган. Бу чанглатгич ўсимликларни устки томонидан кимёвий ишлов берадилмайди, сабаби бундай ишни бажаравчи иш қисм ишлаб чиқилмаган.

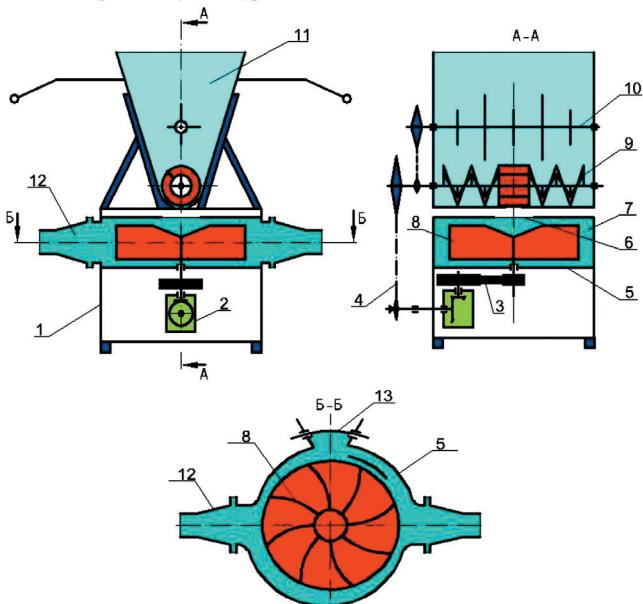
Юқорида келтирилган олтингугурт ва шу турдаги кимёвий препаратларни чанглатадиган чанглатгичларнинг технологик ишлаш жараёнини тақризий таҳлиллари шуни кўрсатади, бу келтирилган техник воситалар билан қишлоқ хўжалик ўсимликларини бир-бирдан геометрик ўлчамлари катта фарқ қилювчи ҳамма турларига ишлов бериш имкониятига эга эмас, яъни ҳозирги пайтда уларнинг ҳамма турларига ишлов бериш технологияси ишлаб чиқилмаганини кўрсатади. Республикаизда агротехник талбларга тўлиқ жабов берадиган юқори самарали технологияларни ва шу асосида ҳамма турдаги ўсимликларга ишлов берадиган чанглатгични яратиш бугунги куннинг долзаб муаммоларидан биридир.

Масаланинг қўйилиши. Қишлоқ хўжалик ўсимликларига олтингурут ва шу турдаги кимёвий препаратни чанглатишда уни сарфини камайтирадиган ва таъсир самарасини оширадиган тўлиқ қамровли кимёвий ишлов бериш асосида сифатли чанглатадиган юқори самараали янги технологиясини, уни аниқ бажарадиган универсал осма чанглатичини ва унга технология асосида иш қисмларни яратишдан иборатdir.

Ечиш усули. Илмий тадқиқотлар ва синовлар О'з DSt 3111:2016 Испытания сельскохозяйственной техники. Методы контроля технических параметров [6], О'з DSt 3202:2016 Испытания сельскохозяйственной техники. Опрыскиватели и опылители. Методы испытаний [7], ГОСТ 24055-88 – Методы эксплуатационно-технологической оценки [8], ГОСТ 53053-2008- Машины для защиты растений. Опрыскиватели. Методы испытаний [9], Протокол испытаний №03-32-03 (4140162) Опрыскиватель ОП-2000М 2003.ФГУ “Владимирская государственная зональная машиноиспытательная станция” [10] асосида ўтказилди.

Натижалар ва намуналар. Асосий мақсад ҳамма турдаги қишлоқ хўжалик ўсимликларига сифатли тўлиқ қамровли кимёвий ишлов берадиган, яъни қишлоқ хўжалик ўсимликларига олтингурут ва шу турдаги кимёвий препаратни чанглатишда уни сарфини камайтирадиган ва таъсир самарасини оширадиган тўлиқ қамровли кимёвий ишлов бериш асосида сифатли чанглатишни юқори самараали янги технологияси яратилди. Яратилган технология асосида, ишлов бериладиган объектларнинг геометрик ва технологик ўлчамлари мухим аҳамиятга эгалигига асосланниб ғўза, узумзорлар, мевали боғлар ва бошқа ўсимликларнинг геометрик ва технологик ўлчамлари бир-бираидан жуда катта фарқ қилгани учун ишлов бериладиган объектлар 2 та гурухга ажратилди [9]:

- ёппасига экилган экинларга ишлов бериш (пахта, ғалла, ўтлар ва бошқалар (1-расм);

1-рама, 2-редуктор, 3-понасимон тасмали узатма, 4-занжирли узатма, 5-вентилятор, 6-кожадаги ҳаво кириш дарчаси, 7-вентилятор кожухи, 8-вентилятор гидравлика, 9-шнек вали, 10-штифли барабан, 11-сигум, 12-ёппасига экилган ўсимликларга ишлов берувчи иш қисми, 13-кожухнинг орқа томонида очилган дарчанинг ёпқичи, 14- ўсимликларни устки томонидан пастга ўйналитириб ишлов берувчи иш қисми, 15- плантация қилиб экилган боғларга ишлов берувчи иш қисми.

1-расм. Универсал осма чанглатичига ёппасига экилган экинларга олтингурут талқони чанглатувчи иш қисми ўрнатилган технологик схемаси

- плантация қилиб экилган боғларга ишлов бериш (узумзорлар, олмазорлар, анорзорлар ва бошқалар (2-расм);

Юқорида келтирилган технология асосида ва уни талабини аниқ бажарадиган универсал осма чанглатичини яратиш бўйича олиб борилган назарий ва амалий тадқиқотлар асосида унинг технологик схемаси ишлаб чиқилди. Яратилган универсал осма чанглатичига ҳар бир гурухни ўзига хос ва мос бўлган юқори самараали алоҳида кимёвий ишлов берадиган алмаштириб ўрнатиладиган иш қисмлари лойиҳаланди. Юқори самараали янги технологиялар асосида ҳар бир гурухга алоҳида иш қисмлар ишлаб чиқилиб чанглатичига ўрнатилади ва кимёвий ишлов берилади.

Яратилган универсал осма чанглатичининг технологик ишлаш схемаси 1, 2 ва 3-расмларда келтирилган. 1-расмда универсал осма чанглатичининг умумий технологик ишлаш жараёни келтирилган, унда ёппасига экилган ўсимликларга ишлов берувчи 12 та ишчи қисмлар ўрнатилган. Бундан ташкари универсал осма чанглатични технологик схемасини 1-расмда А-А ва Б-Б кесмлари келтирилган. 2-расмда чанглатичининг умумий технологик схемасига плантация қилиб экилган боғларга ишлов берувчи 15 та ишчи қисм ва ўсимликларни устки томонидан пастга ўйналитириб ишлов берувчи 14 та ишчи қисмлар ўрнатилган ҳолати келтирилган.

Универсал осма чанглатич сифимининг юқори қисми тўғри тўртбурчак шаклида тайёрланган бўлиб, унинг икки қарама-қарши ён томонлари маълум вертикал текисликка бир хил бурчак остида бир-бирига қаратиб, унинг пастки қисми (ости) ярим цилиндр шаклига келтириб бир бутун қилиб тайёрланган. Қолган икки қарама-қарши энсиз томонлари тайёрланган қисмининг икки ён томонлари ўлчамларини айнан ўзидек тайёрланниб ўрнатилган. Сифимнинг ярим цилиндр шаклида тайёрланган қисмининг узунлиги ва ярим айланани тенг ўртасида, унинг пастки қисмидан препаратларни вентилятор ҳаво сурувчи қисмiga узатиш учун тўғри тўртбурчакли дарча очиб тайёрланган. Сифимнинг ярим цилиндр қисмидан препаратларни дарчадан бир хил меъёрда узатиб туриш учун шнек ўрнатилган. Шнек вали узунлигининг тенг ўртасида сифим тагида очилган дарчанинг узунлигига мос ҳолда меъёрловчи ускунана ўрнатилган. Ускунана олтита металл пластинкалардан иборат бўлиб, уларнинг узунлиги бўйича валга параллел, қалинлиги бўйича валга тик ва вал диаметри бўйича 60 градус қилиб ҳар бири валга пайвандлаб ўрнатилади. Меъёрловчи ускунана сифим тагида очилган дарчанинг устига ўрнатилган.

Шнек валига перолар тўрт бурчакли металл лентани шнекнинг ташки диаметри бўйича бир хил қадамда ўраб шнек валига маҳкамлаб тайёрланган. Шнек валининг ўртасидаги меъёрловчи ускунага қараб икки учидан чап ва ўнг йўналишида перолар ўралган. Шнекнинг чап ва ўнг йўналишидаги перолари билан меъёрловчи ускунанинг ташки диаметрлари бир хил ўлчамда тайёрланган. Бунда шнек перосини валга метал устунлар ёрдамида пайвандлаб ўрнатилган, шунинг учун улар орасида бўшлик ҳосил қилинган. Сифимнинг ярим цилиндрли қисмини диаметри шнекнинг диаметридан 30–40 мм катта қилиб тайёрланган.

Сифимнинг ичида, шнекнинг юқори қисмida, унга параллел ва мос ҳолда ишловчи штифли барабан ўрнатилган. Штифли барабанда штифлар ҳар хил узунликда, лекин сифимнинг ички ўлчамларига мос ҳолда, барабан валининг айланаси бўйича ўзаро 90 градусдан тўрт қатор қилиб, валга нисбатан тик ва валнинг узунлиги бўйича бир неча қатор қилиб ўрнатилган. Шнекли валининг айланниш сонидан штифли барабаннинг айланнишлар сони 10–15 марта кичик бўлиши лозим.

Яратылған универсал осма чанглатгичга ишлов бериш технологик жараёнини ҳисобға олған ҳолда, яғни суріб олинған ҳаво оқимини қарама-қарши иккі томонға йұналтирады марказдан қочма вентилятори ўрнатылған. Марказдан қочма вентиляторлар бүйіча олимларимиз назарий ва амалий тадқиқтлар олиб борышған [11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21].

Вентилятор ғилдирагининг диаметри ва баландлиги үлчамлари асосида вентилятор кожухи тайёрланған. Кожухнинг иккита бир-бирига параллел томонлари ғилдирак диаметри бүйіча олинған бўлиб, унинг бириңчи томони марказидан ғилдиракнинг вали үтказилған. Кожухнинг иккинчи томони марказида ҳаво оқими кириши учун диаметри 200–250 мм бўлған дарча очиб тайёрланған. Ҳаво оқимины кожухнинг ўзида иккига бўлиб дарчаларга йұналтириш учун ғилдирак баландлигига мос ҳолда иккита бир-бирига қарама-қарши томонларга дарчаларни очиши учун иккита спиралсimon томонлар тайёрланған. Бу томонларни бириңчи учлари ғилдирак айланиш йұналишида ўзаро 180 градусда кетма-кет тартибда ғилдиракнинг айланиш радиусига нисбатан 10–20 мм үлчамда катта қилиб, иккинчи учлари эса лойиҳаланған дарчанинг геометрик үлчами асосида масофа қолдирилиб кожухнинг параллел бўлған томонларига маҳкамланади. Универсал осма чанглатгичнинг орқа томонига тўғри келувчи спиралсimon томоннинг баландлиги ва узунлигини тенг ўрта қисмидә дарча очиб тайёрланған. Универсал осма чанглатгич ёппасига ишлов бериш пайтида бу дарча очилади ва бошқа пайтда ёпик ҳолатда туради.

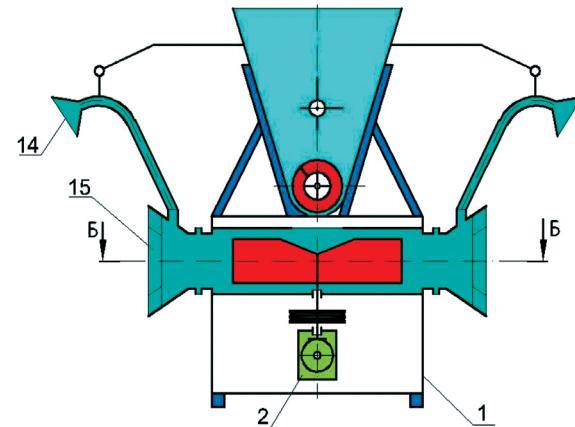
Препаратларни бир гектар майдонга сарфлаш мейёрини шнек валининг айланишлар сонини ўзгартириш билан ростланадиган қилиб тайёрланған. Вентилятор кожухига очилған дарчаларга ишлов бериш технологияси асосида яратылған ишчи қисмлар ўрнатилиб кимёвий ишлов берилади. Бунда кожухнинг иккі ён қарама-қарши томонларига ўрнатиладиган иш қисм иккі хил кўринишда ва ечиб олинниб алмаштириладиган қилиб тайёрланади. Кожухнинг орқа томонидаги дарчага ишчи қисм доимий маҳкамланадиган қилиб ўрнатилади ва ечиб олинмайди, унда ўрнатылған ёпқич очиб ёпиладиган қилиб тайёрланған.

Плантация қилиб экилған боғларга ишлов берувчи ишчи қисми тайёрланған (2-расм). Ишчи қисмнинг асоси тўғри тўртбурчак угольнидан тайёрланған бўлиб, унда кожухнинг дарласига болтлар билан ўрнатиш учун айлана тешиклар очилған ва қолган ҳамма ишчи қисмлар учун ҳам айнан шу үлчамда рамка тайёрланған. Бу рамкага ишчи қисмнинг ён ва устки томонлари маҳкамлаб ўрнатылған. Ишчи қисмнинг чиқиш жойи тўртбурчак шаклида бўлиб, уни эни 10–12 марта баландлигига нисбатан қисқа бўлиб, баландлиги ишлов бериладиган обьектнинг баландлигига мос ҳолда тайёрланған, унга йұналтирувчи лопастлар ўрнатылған. Иш қисмнинг устки қисмидә дарча очиб тайёрланған бўлиб, бу дарча иш қисмни букилувчан шланг ёрдамида боғлайди.

Ишчи қисмнинг 14 (2-расм) иккинчи томони букилувчан шланг уланиши учун цилиндр шаклида тайёрланған, уни ишлов бериладиган обьектта нисбатан ростланадиган қилиб ўрнатылади. Ёппасига ишлов берувчи ишчи қисмнинг 12 (1-расм) рамкаси айнан юқоридаги үлчамларда, қолган тўрт томони кесик пирамида шаклида тайёрланған, унинг охирида узунлиги 150–200 мм ва диаметри пирамида үлчамига мос ҳолда цилиндр тайёрланиб ўрнатылған.

Яратылған универсал осма чанглатгич қуйидагича ишлайды: чанглатгичга ҳаракат берилгандан сифим ичиға солинган кимёвий препаратни шнекли вал билан унинг иккі четки қисмидан бошлаб сифим тагининг ўрта қисмидә очилған дарчага ва мейёровчи ускунага йұналтиради.

Шнекли вал препаратни ташиш жараённан зичланишига йўл қўймасдан бир хил мейёрда олдинга йұналтиради, бунда ошиқча препараторлар перо билан вал орасидаги бўшиқ орқали ҳаракат йұналишига тескари бўлған кейинги перога ўтади. Препарат мейёрловчи ускунага ўтиб, у орқали бир хил мейёрда сифим дарчасидан вентиляторнинг ҳаво оқими сурувчи қисмига тўклилади. Вентилятор кожухида препарат ҳаво оқими билан аралаштирилиб кожухнинг ён томонларида очилған иккита дарча орқали унга ўрнатылған ишчи қисмларга йұналтирилади. Сифим ичидағи препараторларни технологик жараённи узлуксиз ишлашини таъминлаш учун штифли барабан ўрнатылған. Штифлар ишлаш жараённан шнекнинг ишлашига мос ҳолда препаратларни зичламасдан бир хил мейёрда сифим ичида осилиб қолишининг олдини олади ва текис тўклишини таъминлади.

2-расм. Универсал осма чанглатгичга плантация қилиб экилған боғларга олтингугурт талқони чанглатувиши иш қисми ўрнатылған технологиялык схемаси

Бунда вентилятор кожухи иккі ён томонидаги дарчалардан чиқадиган ҳаво оқими билан препарат аралашмасини ишчи қисмларга йұналтиради. Янги кимёвий ишлов бериш технологияси асосида ишлов бериладиган гурӯхлар учун тайёрланған ишчи қисмларнинг ўрнатилишини ва уларни ишлашини кўриб чиқамиз:

Плантация қилиб экилған боғларга (узумзорлар, олмазорлар ва бошқалар) кимёвий ишлов беришда 1, 2-расмларда кўрсатилганидек, чанглатгичнинг вентилятор кожухидаги дарчаларга ишчи қисмлар ўрнатылади. Бундан ташқари ўсимликларни устки томонидан пастга йұналтириб ишлов берувчи ишчи қисм ҳам ўрнатылади, кожухдаги дарча ёпқич билан ёлилади. Вентилятор ҳосил қилған ҳаво оқими препарат аралашмаси билан бирга ишчи қисм ва унинг устки томонида очилған дарча орқали ишчи қисмга юборилиб 14 ва 15-ишли қисмлар бир вақтда ўсимликларга кимёвий ишлов беради. Плантация қилиб экилған ўсимликларга устки томонидан ишлов беришда пуркалган препарат талқонини таъсир самарасини ошириш учун ҳар бир қаторга алоҳида қилиб чанглатгичнинг иккі ён томонида ўрнатыладиган 15 та ишчи қисмларга, вентилятор томонидан ҳосил қилинган ҳаво оқимини иккига бўлиш учун дарчалар очилиб тайёрланған. У орқали боғланған ишчи қисм ёрдамида устки қисмидан ишлов берилади ва уни ишлов бериладиган обьектта нисбатан ростланадиган қилиб ўрнатылған. Ишчи қисмни ишлов бериладиган ўсимликларга имкон қадар яқинлаштириш натижасида чанглатиладиган препаратни бехуда истроф бўлишига йўл қўйилмайди. 14 ва 15-ишли қисмлар ёрдамида плантация қилиб экилған боғларга агротехник талабларга тўлиқ жабов берган ҳолда кимёвий ишлов беради.

Ўсимликларга ёппасига (пахта, ғалла, беда ва бошқалар) ишлов беришда чанглатгичнинг 1-расмдада кўрсатилгандек вентилятор кожухидаги дарчаларга 12-ишли қисмлар ўрнатилади, кожухдаги дарча 13-ёпкич орқали очилади. Чанглатгичнинг ишлаш жараёнида ишли қисмлар ва дарчалардан препараторлар ҳаво оқими билан чанглатилиб ўсимликларга ёппасига ишлов беради. Бунда ишли қисмлар икки ёнга маълум масофага ишлов берса оралиқда ишлов берилмай қолган қисмига кожухдаги дарчадан чиқадиган препараторлар билан ишлов беради. Яратилган янги технология асосида универсал осма чанглатгични компьютерда AutoCAD дастурида конструкторлик чизмалари ва техник ҳужжатлари ишлаб чиқилди ва уни тажрибий намунаси тайёрланди (3-расм). Ишлаб чиқил-

3-расм. Яратилган CHJG-20 универсал осма чанглатгичнинг плантация қилиб экилган боғларга олтингугурт талқони чанглатуечи иш қисми ўрнатилганини умумий кўрининиши

ган универсал осма чанглатгични оддий шароитда дастлабки синовлардан ўтказилди, чунки бу чанглатгич янги ва биринчи марта ишлаб чиқарилган. Шунинг учун унинг ҳамма деталлари, узеллари ва механизмларини эътибор билан текшириб чиқилди ва бу механизмларнинг ўзаро тўғри боғланганига ишонч ҳосил қилинди. Ҳаракатланадиган қисмларнинг ҳаммасини кўлда ҳаракатлантириб, уларни эркин ва бирор-бир қисмга тегмасдан ҳаракатланиши текшириб чиқилди. Кейин универсал осма чанглатгични МТЗ-82 тракторига ўрнатиб ва унинг ҳаракатда ишлашини синовлар ўтказилди. Бунда, универсал осма чанглатгичнинг кардан валини тракторнинг орқа қувват олиш (ҚОВ) валига боғланди ва уни 50 айл./мин, 100 айл./мин, 500 айл./мин, 1000 айл./мин ва 1500 айл./мин салт ҳаракатланишида синов ишлари олиб борилди ва кузатилди. Дастлабки синовларда универсал осма чанглатгични текис ва бир маромада

технологик жараёни ишлаганлигини аниқланди. Универсал осма чанглатгични хўжалиқда дастлабки синовларини ўтказиш мумкинлигига ишонч ҳосил қилинди.

Ишлаб чиқилган чанглатгичнинг дастлабки синовлари Тошкент туманидаги “Махаммаджон Фозилов – Нур” агроФирмаси хўжалиги узумзорларида олиб борилди. Дастлабки синов натижаларига асосида чанглатгич 8 соатлик иш кунида иш унуми 25–30 гектар узумзорларга ишлов берди. Яратилган янги юқори самарали технологияга ва универсал осма чанглатгичига ЎзР. Интеллектуал мулк агентлигини фойдали моделга патенти UZ FAP 00875 олинган. Олтингугурт ва шу турдаги кимёвий препараторлар билан қишлоқ хўжалик ўсимликларига кимёвий ишлов беришни юқори самарали технологиялари ва чанглатгич техник воситаларини яратиш бўйича олиб борилган назарий ва амалий тадқиқотлар асосида қўйидагиларни хулоса қилиш мумкин.

Хулоса.

1. Қишлоқ хўжалик ўсимликларига олтингугурт ва шу турдаги кимёвий препараторни чанглатишида уни сарфини камайтирадиган ва таъсир самарасини оширадиган тўлиқ қамровли кимёвий ишлов бериш асосида сифатли чанглатиши юқори самарали янги технологияси яратилди. Янги технология асосида ғўза, узумзорлар, мевали боғлар ва бошқа ўсимликларнинг геометрик ва технологик ўлчамлари бир-биридан жуда катта фарқ қилгани учун ишлов бериладиган обьектлар 2 та гурухга ажратилди, яъни плантация қилиб экилган боғларга (узумзорлар, олмазорлар, анорзорлар ва бошқалар) ва ёппасига экилган ўсимликларга (пахта, ғалла, ўтлар ва бошқалар) алоҳида технология асосида тўлиқ қамровли кимёвий ишлов бериш билан кимёвий препараторларни беҳуда исроф бўлишига йўл қўйилмайди ва таъсир самарасини сифати янада оширилди.

2. Юқорида келтирилган технология асосида ва уни аниқ бажарадиган универсал осма чанглатгичини яратиш бўйича олиб борилган назарий ва амалий тадқиқотлар асосида унинг технологик схемаси ишлаб чиқилди. Универсал осма чанглатгичга ҳар бир гурухни ўзига ҳос ва мос бўлган юқори самарали алоҳида кимёвий ишлов берадиган алмаштириб ўрнатиладиган иш қисмлари лойиҳаланди. Бунда, универсал осма чанглатгичнинг технологик схемаси асосида конструкторлик йигма чизмалари компьютерда AutoCAD дастурида ишлаб чиқилди. Олтингугурт ва шу турдаги кимёвий препараторларни чанглатадиган универсал осма чанглатгичнинг намунаси ишлаб чиқилди ва уни дастлабки хўжалик синовлари ўтказилди, унда асосан 8 соатлик иш вақтида 25–30 гектар узумзорларга олтингугурт кимёвий препараторни чанглатиб ишлов берди.

3. Яратилган янги технологияга ва универсал осма чанглатгичига ЎзР. Интеллектуал мулк агентлигини фойдали моделга патенти UZ FAP 00875 олинган.

№	Адабиётлар	References
1	Очилов Р.О., Бобобеков Қ., Сагдуллаев А., Пұлатов З., Учаров А., Рахматов А., Аброров Ш. Мевали дарахтлар зараркундалари ва касалликларини аниқлаш ҳамда уларга қарши кураш чоралари. – Тошкент: Фан, 2010. – 60 б.	Ochilov R.O., Bobobekov.K., Sagdullaev A., Pulatov Z., Ucharov A., Rahmatov A., Abrorov Sh. Mevali darakhtlar zararkunandalari va kasalliklari aniklash hamda ularga karshi kurash choralar. [Measures to Identify and Fight the Fruit Tree Pests and Diseases.] Tashkent, Publ, 2010. 60 p. (in Uzbek)
2	Хамраев А.Ш., Ҳасанов Б.А. Бог, токзорларнинг зараркундалари, касалликлар ва уларга қарши кураш тизими. – Тошкент, 1995. – 125 б.	Xamraev A.SH., Xasanov.B.A. Bog, tokzorlarning zararkunandalari, kasalliklar va ularga karshi kurash tizimi [Garden, vineyards, diseases and the fight against them.]. Tashkent, 1995. 125 p. (in Uzbek)
3	Журавская С.А., Костенко И.Р., Спиридовон Ю.В. Гўза-беда зараркундалари ва касалликларига қарши кураш йўллари. – Тошкент: ЎзССР давлат нашриёти, 1954. – 196 б.	Juravskaya S.A., Kostenko I.R., Spiridonov Yu.V. Guza-bedada zararkunandalari va kasalliklariiga karshi kurash [Ways to fight against cotton and alfalfa pests and diseases] Tashkent, State Publishing House of the UzSSR. 1954. 196 p. (in Uzbek)

4	Шамаев Г.П., Шеруда С.Д. Механизация защиты сельскохозяйственных культур от вредителей и болезней. – Москва: "Колос", 1978. – 256 с.	G.P.Shamaev, S.D.Sheruda. "Mekhanizatsia zashchity sel'skokhozyaystvennykh kul'tur ot vrediteley i bolezney" [Mechanization of crop protection from pests and diseases] (Navesnoy opriskibatel OH-400). Moscow. Publ. "Ear" 1978. 256 p. (in Russian).
5	Опылитель широкозахватный универсальный ОШУ-150/200 /Паспорт и руководство по эксплуатации ОШУ.00.000 РЭ // ОАО "БМКБ-АГРОМАШ", ООО «AGRICHIM». – Ташкент, 2005. – 14 с.	Opylite" shirokozakhvatnyy universal'nyy OSHU-150/200 /Pasport i rukovodstvo po ekspluatatsii OSHU.00.000 RE //OAO "BMKB-AGROMASH" [Universal wide-spread sprayer OSHU-150/200 / Passport and operation manual OSHU.00.000 RE]// OJSC "BMKB-AGROMASH", AGRICHIM, LLC. Tashkent, 2005. 14 p. (in Russian)
6	О'з DSt 3111:2016 Испытания сельскохозяйственной техники. Методы контроля технических параметров. – Ташкент, 2016. – 16 с.	Uz DSt 3111:2016 Ispytaniya sel'skokhozyaystvennoy tekhniki. Metody kontrolya tekhnicheskikh parametrov [Tests of agricultural machinery. Methods of control of technical parameters] Tashkent, 2016.16 p. (in Russian)
7	О'з DSt 3202:2016 Испытания сельскохозяйственной техники. Опрыскиватели и опылители. Методы испытаний. – Ташкент, 2016. – 18 с.	O'z DSt 3202:2016 Ispytaniya sel'skokhozyaystvennoy tekhniki. Opryskivateli i opyliteli. Metody ispytaniy [Tests of agricultural machinery. Sprayers and pollinators. Test methods]. Tashkent, 2016.18 p. (in Russian)
8	ГОСТ 24055-88 – Методы эксплуатационно-технологической оценки. – Москва: Стандартинформ, 1988. – 35 с.	GOST 24055-88 – Metody ekspluatatsionno-tehnologicheskoy otsenki, [GOST 24055-88 - Methods of operational and technological assessment] Moscow: Standartinform, 1988. 35 p. (in Russian).
9	ГОСТ Р 53053-2008. Машины для защиты растений. Опрыскиватели. Методы испытаний. / Москва. Стандартинформ 2009. 42 с.	GOST R 53053-2008. Mashiny dlya zashchity rasteniy. Opryskivateli. Metody ispytaniy [Plant protection machines. Sprayers. Test methods]. Moscow. Standartinform 2009. 42 p. (in Russian)
10	Протокол испытаний № 03-32-03 (4140162). Опрыскиватель ОП-2000М. Республика Татарстан. с. Высокая Гора. 2003. 5 с.	Protokol ispytaniy № 03-32-03 (4140162). Opryskivatel' OP-2000M. Respublika Tatarstan. s. Vysokaya Gora. 2003. 5 s. [Test report No. 03-32-03 (4140162). Sprayer OP-2000M]. Republic of Tatarstan. from. High mountain. 2003.5 p. (in Russian)
11	Джураев Д., Халилов М.С., Уришев А.Э. PJG'-10 универсал осма пуркагичи талаб қиладиган қувватини назарий аниқлаш // "Irrigatsiya va Melioratsiya" журнали. – Ташкент, 2018. Maxsus сони. – Б. 97–101.	D.Dzhuraev, M.S.Xalilov, A.E. Urishev.. "PJG'-10 universal osma purkagichi talab kiladigan kuvvatini nazariy aniklash" [PJG'-10 universal apocalypse is required to meet the exact strength of the concept] Journal "Irrigatsiya va Melioratsiya". Tashkent, 2018. Special category. Pp. 97-101. (in Uzbek)
12	Патент UZ FAP 00875 RUz. Опылитель для химической обработки сельскохозяйственных растений. Джураев Д., Эргашев А.Ч. – Ташкент, 2013. – 7 с.	Patent UZ FAP 00875 RUz. Opylite" dlya khimicheskoy obrabotki sel'skokhozyaystvennykh rasteniy. Dzhurayev D, Ergashev A.CH. [Pollinator for chemical treatment of agricultural plants]. Dzhuraev D, Ergashev A.Ch. Toshkent. 2013. 7 p. (in Uzbek)
13	Невельсон М.И. Центробежные вентиляторы. – Москва: Госэнергоиздат, 1954. – 314 с.	M.I.Nevel'son. Tsentrabezhyne ventilyatory [Centrifugal fans]. Moscow: Publ. Gosenergoizdat,, 1954. 314 p. (in Russian)
14	Шерстюк А.Н. Вентиляторы и дымососы. – Москва: Энергоиздат, 1957. – 184 с.	SHerstyuk A.N. Ventilyatory i dymososy [Fans and smoke exhausters] Moscow,. . Publ. Energoizdat, 1957. 184 p. (in Russian)
15	Экк Б. Проектирование и эксплуатация центробежных и осевых вентиляторов. – Москва: Гостехиздат, 1959. – 565 с.	Ekk B. Projektirovaniye i ekspluatatsiya tsentrabezhykh i osevykh ventilyatorov [Design and operation of centrifugal and axial fans]. Mosrow: Publ.Gostekhizdat, 1959. 565 p. (in Russian)
16	Бычков А. Г. Выбор нормального ряда основных размеров центробежных вентиляторов. В сб. Промышленная аэродинамика. Вып.21. – Москва: Оборонгиз, 1962. – С. 116–150.	Bychkov A. G. Vybor normal'nogo ryada osnovnykh razmerov tsentrabezhn ventilyorov [Selection of a normal number of basic sizes of centrifugal fans. In the collection. Industrial aerodynamics.] Issue 21. Moscow: Oborongiz, 1962. from. Pp. 116-150. (in Russian)
17	Калинушкин М.П. Вентиляторные установки. Из-во "Высшая школа". Москва. 1962. 294 с.	M.P.Kalinushkin "Ventilyatornye ustanovki" [Fan systems] from Publ. "Higher School". Moscow. 1962. 294 p. (in Russian)
18	Бабак Г. А., Стешенко В.А. Разработка и исследование двустороннего центробежного вентилятора Ц 38-23. – Москва, Горный журнал, 1964. – № 10. – С. 137–141.	Babak G. A., Steshenko V.A. Razrabotka i issledovanie dvustoronnego tsentrabezhnogo ventilyatora [Development and investigation of a two-way centrifugal fan] Ц38-23. Moscow. Mining Journal, 1964, No. 10, Pp.137 -141. (in Russian).
19	Локшин И. Л. Аэродинамические схемы и характеристики центробежных вентиляторов с кожухами, имеющими два выходных отверстия. В сб. Промышленная аэродинамика. Вып.28. – Москва: Машиностроение, 1966. – С. 206–213.	Lokshin I. L. Aerodinamicheskie skhemy i kharakteristiki tsentrabezhykh ventilyatorov s kozhukhami, imeyushchimi dva vykhodnykh otverstiya. [Aerodynamic schemes and characteristics of centrifugal fans with shells having two outlets] On Sat Industrial aerodynamics. Issue 28. Moscow: Publ. Mechanical Engineering. 1966. Pp. 206-213. (in Russian)
20	Турбин Б.Г. Вентиляторы сельскохозяйственных машин. – Ленинград: "Машиностроение", 1968. – 159 с.	B.G.Turbin Ventilyatory sel'skokhozyaystvennykh mashin [Fans of agricultural machines], Leningrad: Publ Engineering. 1968. 159 p. (in Russian)
21	Бонч Э.И., Гущин Е.Г. Обоснование параметров воздушного потока вентиляторного хлопкового опрыскивателя. Механизация технологических процессов защиты растений. – Ленинград, 1970. – С. 99–105.	E.I.Bonch, E.G.Gushin, "Obosnovanie parametrov vozduzhnovo potoka ventilatornovo khlopkovogo opryskivatelya" [Justification of the air flow parameters of a fan cotton sprayer] Mechanization of technological plant protection precursors. Leningrad.,1970. Pp .99-105. (in Russian).